jieškojo tolimoj, didingoj, išidealizuotoj praeityj. Heroinės lietuvės vaizdą savo kūryboj mums rodo ypač Lietuvai palankesni arba iš jos istorinių sričių kilę poetai. Tai buvo metas, kai Lietuvą buvo pasivergusi carinė Rusija.

Pirmiausia čia tenka minėti Adomą Mickevičių (1799—1855), kilusį nuo Naugarduko iš senos lietuvių giminės, bet rašiusį lenkų kalba ir tuo būdu priklausantį lenkų literatūrai. Mickevičius savo lietuviškų motyvų kūryba davė toną ištisam šimtmečiui. Jau savo ankstyvoj romantinėj poemoj "Gražinoj", rašytoje dar Kaune (1823), Adomas Mickevičius rodo herojinės lietuvės paveikslą. Pats kūrinys paremtas ne tiek istorine tikrove, kiek padavimais bei poeto vaizduote. Gražina, Naugarduko kunigaikščio Liūtauro žmona, jau nuo pat mažens mokėsi mylėti savo tėvynę Lietuvą ir kaip ją ginti nuo priešų:

Moterų darbą, ratelį, siuvimą,
Žaidimus, juoką paniekinus, ima,
Būdavo, noriai trimitą ir plieną;
Taip ant žemaitiško žirgo po tankų
Mišką ji, būdavo, kartą ne vieną
Vyriškuos rūbuos, su sakalu rankoj,
Jodo medžiodama drąsiai per dieną.

Kadangi Liūtauras, norėdamas užimti Lydą, buvo sudaręs sutartį su kryžiuočiais prieš Vytautą, Gražina, užbėgdama šiam planui už akių, sulaiko kryžiuočius, nors ir pati žūva, garbingai gelbėdama tėvynę nuo priešų. Tokia buvo Gražina, galėjusi duoti pavyzdį Joanai Arkietei, gelbėjusiai Prancūziją nuo anglų invazijos. Pats Liūtauras pripažįsta Gražinos žygio kilnumą:

Jis tarias "Ar žinot, kas toji,
Kuri nuo laužo Anapilin žengia?
Tai Gražina, moteris-herojė!
Kerštą išpildžiau, bet jis neįstengia
Sugrąžint širdžiai ramybės!" Suriko,
Šoko į laužą ir dūmuos pranyko . . .
Nėr žmogaus tarp tų Naugarduko plotų,
Kuris apie Gražiną dainos nežinotų:
Dainuoja kanklininkai, kartoja mergaitės,
Kovos gi vietą mena laukų lietuvaitės.

Taip pat ir kitoj istorinėj poemoj "Konrade Valenrode" (1828) A. Mickevičius pavaizdavo lietuvaitę, Kęstučio dukterį Aldoną, kuri ištekėjo už kryžiuočių pagrobto suvokietinto lietuvio, o jam žuvus užsidarė vienuolyne. Kryžiuočių magistro Konrado Valenrodo (kadai jų pagrobto Alfo) pamilta, ji laikos ištikimybės priesaikai:

Aš prisiekiau, įėjusi tan rūman,
Kad lig mirties šio bokšto neapleisiu.
Negundyk, mano mielas, to nekeisiu,
Ką Dievui iš širdies buvau žadėjus.

Adomo Mickevičiaus kūryboj neliko be atgarsio ir garsioji sukilėlių vadė Emilija Plateraitė (1806—1831). Jos atminimui parašė eilėraštį "Pulkininko mintis'" (1832), kuriame primena, kad net senieji Kosciuškos kariai jos verkę. Kaip ir Gražinos atveju, poetas pagaliau atveria šios karžygės paslaptį:

O tas vadas, nors kareiviškuos rūbuos,
Kokiu veidu mergaitės žavingu!
Kokia krūtinė! — Ak, tai buvo mergaitė,
Tai lietuvė, mergaitė - karžygė,
Sukilėlių vadas — Emilija Plateraitė.

Tuo pačiu metu, romantizmo paskatintas, Liudvikas Rėza (1776—1840) savo vokiškai rašytose baladėse "Ona ir Vytautas", "Kęstutis ir Mylinė" kėlė žymiųjų lietuvių moterų pasiaukojimą, gelbstint didžiuosius mūsų tautos vyrus iš nelaisvės, kad ir laisviau interpretuodamas istorinius įvykius. (Pirmoji šių baladžių atspausdinta "Moteryje", 1968, nr. 1; antroji dr. M. ir V. Anysų knygoj "Žymios lietuvės moterys", 1970).

Vytauto Didžiojo motiną Birutę ir jo seserį Ringailę (Ringalę) savo poetiniuose kūriniuose aprašė lenkų rašytojas ir istorikas Ignacas Kraševskis (1812—1887), savo romantiniais raštais turėjęs nemažos įtakos mūsų aušrininkams. Nemažo atgarsio, ypač lenkų literatūroj, susilaukė paskutiniojo Jogailaičio Žygimanto Augusto žmona karalienė Barbora Radvilaitė (Odyniec, Felinski, Rydel ir kiti).

Žymusis rusų romantizmo atstovas Mykolas Lermontovas (1814-1841) savo romantinėj poemoj "Lietuvaitė (1830) pavaizdavo karžygišką lietuvaitę, kuri turi panašumo su A. Mickevičiaus Gražina. Poemos siužetas imtas iš senos rusų kronikos apie lietuvių rusų kovas. Rusų nelaisvėn patekusi lietuvaitė Klara (Skaistutė) ilgisi Lietuvos, kaip ir A. Mickevičiaus "Konrado Valenrodo" Aldona:

Gėrybėm nuostabiom ši aukštuma
Akims smagi, tik širdžiai svetima:
Giraitėj vandenį užtiksi gryną,
Tik upės tos Nerim čia nevadina.
Ir vėjas šlamesiu žolės švelniu
Neatneša man Lietuvos dainų.
Ne, ruse, meilės man nereik tavos,
Kas dovanos be laisvės mylimos?

K. RUSECKAS — LIETUVAITĖ

O, kadgi dabarties lietuvaitės (tėvynėj ir svetur) paklausytų Lermontovo herojės, tos šauniosios lietuvaitės, balso nepulti į svetimųjų vyrų glėbį!

Praeito šimtmečio pabaigoj lietuvaitės balsas, šaukiantis laisvės, pasigirdo tolimojoj Italijoj iš A. Ghislanzoni operos "Lietuviai" (1874), kurios siužetas imtas iš A. Mickevičiaus "Konrado Valenrodo" ir kurios muziką sukūrė A. Ponchielli. Pastatyta Milane, opera turėjo didelio pasisekimo, kartu toj pietų padangėj pagarsindama ir pavergtos Lietuvos vardą. Pačiu tamsiausiu Lietuvai priešaušrio metu Aldona maldauja Dievą laisvės tėvynei:

Maldaujam, o Dieve! Šią varganą dieną
Prikelki į kovą tu brolį kiekvieną!
Teskamba vėl balsų šimtų šimtai:
Ak, tėvynė laisva!
Tėvynė vėl laisva!

Apie tą patį metą čekų rašytojas Julius Zeyeris (1841-1901) savo romantinėj poemoj "Algirdas Geištaras (1881) pavaizdavo Oną Jogailaitę (mir. 1547), kurią tragiškai buvo pamilęs romantinis Lietuvos riteris.

Į dar tolimesnę praeitį leidosi latvių rašytoja Aspazija (1868-1943) savo "Vaidilute" (1892), kur pavaizduotas Algirdo dukters Mirgos kilnumas, savo priešams dovanojant gyvybę.

3

Žvelgiant į mūsų gyvenamojo amžiaus laikus, matyti, kaip visa eilė, daugiausia kaimyninių poetų, lietuvaitei skyrė savo poezijos posmus. Vieni iš jų jos ieškojo mūsų dainoje, pratęsdami Herderio susižavėjimą ja, kiti jai reiškė savo individualius jausmus.

Taip lietuvių kilmės vokiečių poetas A. K. Tielo (Kurt Mickoleit, 1874-1911) ne vieną eilėraštį skyrė lietuvaitei, ją dažniausiai iškeldamas iš liūdesio kupinos dainos ir vėl nukeldamas į neoromantinę mitologinę tikrovę, kaip šit:

Jie sako, kad aš mirsiu —
Tokie išbalę mano skruostai.

Baltieji skroblai šnera —
Tie skroblai mano broliai.

Saulutė šypsos meiliai,
Jos spinduliai — mano sesutės.

Ir kai naktis apdengia
Man aksomu daržėlį,

Ateina mylimasis,
Suspindęs sidabru —

Bučiuoja jis mane ir šypsos —
O mano temstantis daržėli! (Ligonė)

Į tokią pat mitologinę praeitį nukelia savo auklę lietuvę iš Nemuno Pakalnės iš Rytprūsių kilusi rašytoja Agnes Miegel (1879-1964) savo "Senojoj tėviškėj". (Atspausdinta "Moteryje" 1970, nr. 1).

Pirmojo pasaulinio karo metu Lietuvoj gyvenęs vokiečių poetas Richard Dehmel (1863-1920) poetiškai perkūrė pluoštą mūsų dainų, kuriose gražiai atsispindi lietuvaitės dalia. Su tokia gilia dvasine kultūra, sakė Dehmelis, Lietuva verta nepriklausomybės, ir barė vokiečius, kad jie iš Lietuvos išvarę rusiškąjį velnią, bet pakvietę prūsiškąjį (vokiškąjį) Belzebubą...

Per visą prancūzų poeto Oskaro Milosz-Milašiaus (1877-1939) kūrybą eina jo jaunystėj pamiltos lietuvaitės vaizdas. Kilęs iš istorinių Lietuvos sričių, Milašius tą vaizdą visam gyvenimui nusivežė į tolimąją Prancūziją:

Kodėl šypsais man senos lempos atspindy
Ir kodėl ir kaip tu mane atpažinai,
Mergaite su arkangelo antakiais, iš toli,
Su žydrais antakiais juoke ir atdūsy.

(Vaikystės žemėj)

Latvių poetas Antons Austrinš (1874-1934) ne vienam lietuviškais motyvais rašytam eilėrašty prisimena ir lietuvaitę, kurios būdo malonumas liksiąs niekad neužmirštamas:

Jos pasveikinimas malonus
Mena praeities šaunius sapnus.
Sužiba akimirksnis žavus —
Jis ilgai atsiminimuos bus.

(Lietuvaitei)

Ekstatiškai susižavėjęs tiek fiziniu, tiek dvasiniu grožiu, lietuvaitei savo šaunius posmus skiria žydų poetas Leiba Neidus (1890—1918):

O geltonplauke, mano tu graži mergaite,
Pati lemtis tave čia atvedė,
Ir į visas pasaulio brangenybes
Neišmainyčiau aš tavęs, neišmainyčiau...

("Lietuviškos arabeskos", 1924)

Su Lietuva artimai susijusį rusų poetą Eugenijų Škliarą (1894-1941) labiausiai žavi lietuvaitės liūdnas gailestingas šypsnys:

Ar aš tave mylėjau už tavo žydrą-žydrą žvilgsnį,
Už šilką antakių, už garbanas gelsvas plaukų, —
Aš nežinau, — bet už juokaujantį
nusiminimo mirksnį —
Tam šypsniui gailiajam jaunystę dėjau ir dedu!...

("Lietuva — auksinis vardas", 1926)

*
* *

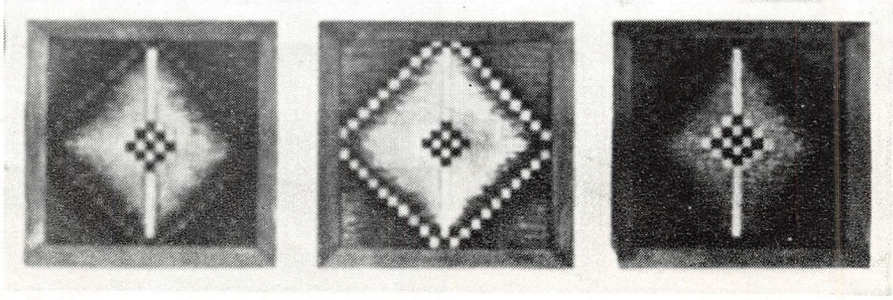

J. GERVYTĖ KILIMĖLIAI